

Bardzo często terminy przesąd i zabobon używane się wymiennie, uważane są za synonimy określające tę samą rzeczywistość. Pomimo iż ich znaczenie jest zbliżone, a w niektórych przypadkach ich zakres znaczeniowy może się pokrywać, to w większości przypadków przesąd i zabobon oznaczają co innego i przede wszystkim mają inne podłoże. Aspekt religijny i odniesienie do systemów religijnych jest tym, co odróżnia zabobon od przesądu. Zabobon również ma bardziej behawioralny charakter (znachorzy).

KULTURA LUDOWA

Kultura ludowa to termin wprowadzony w krajach europejskich w XIX wieku na oznaczenie zespołu elementów kulturowych ukształtowanych w obrębie „niższych” warstw społeczeństw narodowych określanych jako lud; istniejący od czasów feudalnych aż do połowy XX wieku, kiedy zakończył się proces jej stopniowego zaniku. W węższym znaczeniu pojęcie to oznacza sumę wytworów wiejskich społeczności lokalnych, a także zbiór norm, wzorów i wartości rozwiniętych przez warstwę chłopską (w ramach europejskiej tradycji intelektualnej kultura ludowa jest utożsamiana z kulturą chłopską). Uznaje się, że kultura ludowa ukształtowała się z elementów oryginalnie etnicznych, przejętych z kultury warstw wyższych i twórczo zaadoptowanych oraz elementów pochodzących z wpływów międzyetnicznych. Okres największego rozkwitu kultury ludowej przypada na wiek XIX, co na ziemiach polskich miało związek min. ze zniesieniem pańszczyzny.

Kultura ludowa, w odróżnieniu od kultury elitarnej, wykazuje zróżnicowanie regionalne, co jest następstwem izolacji przestrzennej, w jakiej znajdowały się lokalne wspólnoty. Wśród cech charakterystycznych dla kultury ludowej wymienić należy: oprócz izolacjonizmu, tradycjonalizm powiązany z ustnym przekazem treści kulturowych, rytualizm, tradycyjną religijność oraz myślenie magiczne, odporne na doświadczenia weryfikowalne w sposób empiryczny.

MYŚLENIE MAGICZNE

Przeświadczenie o istnieniu tajemniczych sił kierujących biegiem zjawisk, zdarzeń oraz o istnieniu nieznanych mocy tkwiących w słowach, zachowaniach, w niektórych ludziach, zwierzętach czy przedmiotach towarzyszyło kulturze ludowej od zawsze.

Magia ludowa polega na założeniu istotnego związku pomiędzy człowiekiem a światem zewnętrznym, na wierze w możliwość oddziaływania na otoczenie przez odpowiedni system praktyk. Jeśli owe praktyki przedsięwzięte są we właściwym miejscu i czasie, za pomocą odpowiednich przedmiotów czy słów i z zachowaniem koniecznej formy, wtedy pociągną za sobą pożądane następstwa.

Człowiek dostrzegł, że na pewne rzeczy nie ma wpływu, zaczął więc szukać wsparcia. Dzięki magii, za pomocą rytuałów, zaklęć i przedmiotów można było zmienić los, tak swój, jak i innych ludzi. Człowiek mógł się bronić, leczyć, przewidywać przyszłość.

Tekst: Zbigniew Kowalski.

Zdjęcia pochodzą z Wikimedia Commons.

Rysunki wykonane przez Roberta Sawę w ramach projektu „Pszczelarstwo na Lubelszczyźnie. Nieopisana historia – Rzeczpospolita Pszczelarska” pochodzą z Archiwum Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN”.

MUZEUM
PRZYRODNICZO-ŁOWIECKIE
W UZARSZEWIE

ZWIERZĘTA LEŚNE W PRZESĄDACH I ZABOBONACH W KULTURZE LUDOWEJ

Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie
ul. Dworcowa 5, 62-052 Komorniki, tel.: 61 810 76 29, fax: 61 810 76 42
www.muzeum-szreniawa.pl | muzeum@muzeum-szreniawa.pl

Wystawa czasowa 28 lipca - 31 października 2020

DLACZEGO WCIAŻ W NIE WIERZYMY?

Świat ludowych wierzeń, przesądów i zabobonów jest już dziś trudny do odtworzenia. Możemy głównie polegać na przekazach XIX- i XX-wiecznych badaczy. Przesady i zabobony wraz z rozwojem nauki zanikają, większość z nas uważa się za racjonalnie myślących, nowoczesnych ludzi. Jednak z raportu Centrum Badania Opinii Społecznej z roku 2011 wynika, że ponad połowa dorosłych Polaków w dalszym ciągu w nie wierzy.

Wciąż zdajemy się na przynoszące szczęście królicze łapki, próbujemy obronić się przed „okukaniem” przez kukulkę. Wystarczy, że przez drogę przebiegnie nam czarny kot, a już zatrzymujemy się skonsternowani. Temat wystawy, choć mogłoby się wydawać powiązany jest ze światem, którego już nie ma, o dziwo wciąż funkcjonuje w naszej kulturze. Dlaczego tak się dzieje...?, czy jest to tylko statystyka, według której określona część społeczeństwa ma predyspozycje do tłumaczenia pewnych zjawisk, posilając się zabobonami i przesądami, czy jest to nasze doświadczenie życiowe, właściwości naszego mózgu, a może zwierzęta rzeczywiście mają cudowne moce, a my staliśmy się ignorantami, przestaliśmy reagować na ich sygnały. Odpowiedź na to pytanie pozostawiamy Państwu.

W przeszłości niemal cały teren Polski porastały lasy, w związku z czym życie człowieka, zwłaszcza mieszkańca wsi, było z lasem ściśle związane, przyciągał on ludzi bogactwem drewna, ziół, owoców i zwierzyny. Jednak ludność chłopska postrzegała zwierzęta leśne nie tylko jako źródło pokarmu,

ale też przypisywała im szczególną rolę. Miały one posiadać właściwości magiczne, poszczególne gatunki mogły być zarówno przyjazne człowiekowi, jak i niebezpieczne dla niego. Z jednej strony traktowano je jako istoty doskonalsze od ludzi, będące pod opieką bogów, przyrody, przynoszące dobry omen, pomoc i pomysłowość w życiu codziennym. Z drugiej strony przypisywano im kontakt z zaświatami, napawały ludzi przerażeniem, traktowano jako zapowiedź nadchodzących kataklizmów, nieszczęścia i śmierci.

Celem wystawy w Muzeum Przyrodniczo-Łowieckim w Uzarzewie jest ukazanie wyjątkowości i bogactwa polskiej kultury ludowej, chcielibyśmy przybliżyć Państwu tematykę związaną ze zwierzętami leśnymi, ich zdolnościami, znaczeniem dla ludzi, a także przedstawić cały zestaw przesądów oraz zabobonów związanych z tymi zwierzętami, które niegdyś były tak powszechne w kulturze ludowej, a których pozostałości możemy obserwować po dzień dzisiejszy, choć już co prawda tylko w postaci szczątkowej, nieco zdeformowanej.

Wybór opisanych zwierząt leśnych został dokonany na podstawie dostępnych źródeł z XIX oraz początków XX wieku, odnoszących się do poszczególnych gatunków oraz przesądów i zabobonów związanych z nimi, funkcjonujących w kulturze ludowej. Materiały źródłowe zostały zebrane wśród ludności chłopskiej posługującej się językiem polskim, zamieszkałej głównie w granicach II Rzeczypospolitej. Również z tych ziem i z tych czasów pochodzą cytaty, które opisują zwierzęta prezentowane na wystawie.

WIERZENIA, ZABOBON, PRZESĄD

Kultura ludowa była przesiąknięta magicznym postrzeganiem i interpretowaniem świata, co przejawiało się niezwykle silnie w wierzeniach, zabobonach i przesądach. Na początek krótkie wyjaśnienie czym są owe wierzenia, przesady i zabobony. Pojęcia te są bliskoznaczne, łączy je odwołanie do magicznego postrzegania świata.

Wierzenia – są to poglądy, wyobrażenia i przekonania często dotyczące zjawisk i bytów nadprzyrodzonych, które mogą decydować o ludzkim losie i życiu. Jeśli te poglądy i przekonania zgodne są z zasadami wyznawanej religii, to mówimy o wierzeniach religijnych, gdy natomiast zachodzi niezgodność, wtedy możemy mówić o wierzeniach magicznych, przesądach lub zabobonach.

Słowo „zabobon” pochodzi od słowa bobonienie, tj. pomrukiwania wróżbitów podczas ceremonii kultowych. Jest to wierzenie lub praktyka religijna, która z punktu religii panującej jest wykroczeniem, zjawiskiem negatywnym jest sprzeczna z kultem obowiązującym w danej społeczności. Opiera się na przekonaniu o istnieniu mocy nadprzyrodzonych, które mogą sprowadzić na kogoś nieszczęście lub ustrzec go przed nim.

Termin „przesąd” jest wieloznaczny i trudno jest określić jego granice, obejmuje szczęśliwe lub feralne liczby, kolory, dni, cały obszar od astrologii i systemów okultystycznych do czarowników i duchów.

Najczęściej uważa się, że jest to bezpodstawna, niewrażliwa na argumentację wiara w istnienie związku przyczynowo skutkowego między danymi zdarzeniami. Wypływać on może ze stereotypów zakorzenionych w tradycji i kulturze. Jest pozbawiony racjonalnych podstaw i niemożliwy do weryfikacji. Przesąd powstaje, gdy człowiek próbuje sobie wytłumaczyć pewne zjawiska, nie rozumiejąc ich natury. Aby uwierzyć w prawdziwość przesądu, czasami wystarczy jeden sprawdzony przypadek. Jeśli zatem ktoś raz miał pecha po tym, jak przebiegł mu drogę czarny kot, prawdopodobnie już zawsze będzie unikał tego zwierzęcia i ostrzegał przed nim swoich znajomych.

